

חילופי וי"ו החיבור ושי"ן הזיקה

בסגנון המשנה ידועה התופעה, שהאות שי"ן משמשת גם כמלת-חיבור כמו וי"ו החיבור, ולעומתו וי"ו משמשת כמלת-זיקה כשימושה של שי"ן במשפט המורכב. משפט הזיקה שהוי"ו פותחת אותו יכול לבוא לשם הסבר לדין הקודם לו (משפט סיבה), כגון כתובות פ"ט מ"א: "וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל = שכל המתנה. הוא יכול לתת תיאור האמור (משפט לוואי), כגון שבת פ"א מ"ד: "רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו" = שרשות הרבים מהלכת בו. הוא יכול לשמש כנתינת טעם, כגון מגילה פ"ד מ"ח: "העושה תפילתו עגולה, סכנה ואין בה מצוה" = שאין בה מצוה. לפעמים הסבר ונתינת טעם משתלבים זה בזה, ואין גבול מוגדר ומוחלט מפריד ביניהם.

הוי"ו יכולה להיות בשימוש לרצף הסיפור (כגון יומא פ"א מ"ה), ובכל זאת עדיף לפרש, שהיא באה במקום השי"ן, אלא שמסדר המשנה בחר בה מטעמי סגנון. ואם כן, לפעמים אין קנה-מידה אובייקטיבי וחד-משמעי לדרך הפירוש; על המפרש להכריע על פי שיקול דעתו האישית, איזהו הפירוש המתאים והנכון למשנה מסוימת.

במשניות מסוימות גם הגמרא נוקטת פירוש המחליף בין וי"ו לשי"ן. כל מפרשי המשנה עמדו על תופעה זו. חילוקי הדעות שביניהם הם בעיקר, אם אפשר להשתמש במידה זאת בפירושה של משנה מסוימת. במבוא לגוסח המשנה (עמ' 652—653 ועמ' 1064) חוקר ריי"נ אפשטיין את הדבר. הוא מוסיף, שהגהות ו"תיקונים", שהמעתיקים והמדפיסים הכניסו באופן שרירותי "לפי מיטב הבנתם" אל תוך גוסח המשנה טשטשו את העניין.

ערכנו רשימה של משניות, שבהן מופיעות שי"ן או וי"ו כאלה, ובאחדות מהן אנו מביאים את הפירושים, המסבירים אותן במובנן המוחלף. לפעמים

אנו מציעים שימוש מחליף כמסקנה מחקירתנו, כדי להאיר משניות מסוימות באור חדש. רשימתנו מכילה —

(א) משניות, שבכתב־היד השונים מופיע הנוסח במקצתם בוי"ו, ובמקצתם בשי"ן;

(ב) משניות, שהגמרא מפרשת אותן בשיטתנו;

(ג) משניות, שכל המפרשים מסכימים לפירוש המחליף בין וי"ו לשי"ן, או שאחדים מהמפרשים או אחד מהם מפרשים בדרך זו, ולעתים חולקים אחרים על פירוש זה;

(ד) מקומות, שאנו מציעים את הפירוש כפתרון לקושי בהבנת המשנה. במקצתם הבאנו את הנימוקים, שהביאו אותנו להצעתנו, אם גם לפעמים בסטייה מן הפירוש המקובל.

חילופי גרסאות בכתב־היד

ברכות פ"ג מ"ו: והמשמשת שראתה נדה; כי"מ וראתה.

ערלה פ"ב מ"ה: שמעתי משמאי הזקן שאמר; כי"ק, גניזה: שאלתי את שמי הזקן ואמר; כי"פ, רמב"ם: ואמר.

שבת פ"א מ"ד: רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו; ד"ג: שרשות הרבים מהלכת בו, וכן כנראה גם פירושו ברישא.

עירובין פ"ד מ"ט: לא אמרו מערבין בפת; כי"מ, כי"ק, כי"פ, רמב"ם, אל"ה, ירושלמי: שלא. עירובין דף נ"א ע"ב: ולא.

שם, פ"ה מ"ו: עיר של יחיד ונעשית של רבים מערבין את כולה, ושל רבים ונעשית של יחיד; כי"ק, רמב"ם: ירושלמי שם ה"ה: שנעשית (פעמיים).

שם, פ"ה מ"ט: שאפילו סוף מדתו כלה במערה; רי"ף: ואפילו, גניזה: ושאפילו.

שקלים פ"ד מ"ה: אם בא החדש בזמנו; כי"מ, רמב"ם: ואם = שאם, כהערה נוספת.

יומא פ"ה מ"ו: מפני שהוא ספק נפשות, וכל ספק נפשות דוחה את השבת; כי"פ: שכל.

סוכה פ"ה מ"ב: כדים של שמן של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל; כ"ק, כ"פ, רמב"ם: והן.

ראש השנה פ"ב מ"ג: עד שהוא רואה את חבירו שהוא עושה כן; כ"מ: ועושה כן.

תענית פ"ג מ"ה: אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא; כ"ק: ואתה. מגילה פ"ד מ"ח: העושה תפילתו עגולה סכנה ואין בה מצווה; כ"פ: שאין. מלאכת שלמה: ופי' ר"ת ז"ל בשעת הסכנה יכול להסתכן ולא תגן עליו המצוה. כ"ק: מפני (תלוי כתיקון מעל לשורה) שאין בה מצוה, כפי פירוש ר"ת. והשווה ירושלמי מגילה פ"ד הי"ב: תלייה [את המזוזה] בדלת סכנה שאין בה מצוה*.

חגיגה פ"ב מ"ד: ואין כהן גדול מתלבש בכליו; כ"מ: אין; ס"א: שאין. שם, פ"ג מ"ב: ובקדש מטביל שתיהן, שהיד מטמא את חברתה בקדש; כ"ק, כ"פ, ירושלמי: והיד.

שם, פ"ג מ"ח: הזהרו שלא תגעו בשלחן; כ"מ: ואל; ס"א: ולא.

* נשאלת השאלה: מה כוונתו של העושה את תפילתו עגולה? אדם העונד משהו על ראשו לא היה כפי הנראה מראה יוצא דופן; יהודי עונד תפילין, הנכרין כבר בצורתן החיצונית, אחרים עונדים קמיע. צורת הקמיע היא בדרך כלל עגולה. אבל קורה שטורחים ונותנים גם לקמיע צורה המיוחדת ברגל לתפילין (עירובין צ"ו), כפי שאנו לומדים מן המשנה (עירובין פרק י' מ"א): "המוצא תפילין [בשבת] מכניסן... במה דברים אמורים בישנות אבל בחדשות פטור". לפי הסברו של רש"י על הגמרא (דף צ"ה ע"ב): "דדילמא קמיע הן בעלמא ואין בהן קדושה". יהודי רוצה לקיים מצוות תפילין גם בשעת סכנה. אעשה אותן עגולות, הוא אומר לעצמו, ויחשבו הגויים שאני עונד קמיע ולא תפילין, ולא יפגעו בי. על זה אומרת המשנה: חשש הסכנה, שירגישו שאלו תפילין, נשאר ובכל זאת לא קיים את המצוה. השווה גם (שבת פרק ו' מ"ב): "לא יצא האיש [בשבת]... ולא בתפילין ולא בקמיע", וכן (שקלים פרק ג' מ"ב): "אין התורם נכנס [ללשכת השקלים]... ולא בתפילין ולא בקמיע".

זה גם הטעם לתולה את המזוזה בדלת בלי לקובעה ממש. בצורה כזאת הוא יכול להוריד אותה ממזוזת הפתח כשהוא רואה רומאי מתקרב לבדוק אם יש מזוזה בדלתו. אבל גם כאן הפסק הוא, הסכנה במקומה עומדת, את המצוה לא קיים. גם הגזירה על הנחת תפילין, גם על קביעת מזוזה בדלת הן מן "גזירות אדריאנוס". מילת המפתח בקשר לגזירות השמד היא "סכנה" המופיעה במשנה אצל תפילין (כנ"ל, עירובין פרק י' מ"א) מילה (שבת פרק י"ט מ"א) גט אשה (כתובות פרק ט' מ"ט) תרומה (מעשר שני פרק ד' מ"א). יתכן שלא רצו לפרט יותר, יתכן שכל אחד ידע את מובנה של המלה סכנה.

כתובות פ"א מ"א : שאם היה לו טענת בתולים ; ג"א ואם.

שם, פ"ב מ"ט : הרי אלו נאמנים ואין נאמן אדם על ידי עצמו ; כ"פ, ירושלמי : שאין ; כ"ק : שאין אדם מעיד.

שם, פ"ג מ"ב : וכל המתחייב בנפשו אין משלם ממנו ; כ"ק, כ"פ : שכל. שם, פ"ח מ"ב : לא תמכור ואם מכרה ונתנה בטל ; כ"ק (ג' פעמים), כ"פ, רמב"ם : שאם.

שם, פ"ט מ"א : שהתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל ; כ"ק : שכל.

נזיר פ"ג מ"ב : ואם גלח את הראשונה יום שלשים ; כ"פ : שאם. סוטה פ"א מ"ט : מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה, משה זכה בעצמות יוסף, ואין בישראל גדול ממנו ; כ"מ : שאין.

שם, פ"ג מ"ה : שאומרים טמאות הן ; כ"ק, כ"פ, ירושלמי : ויאמרו. שם, פ"ו מ"ב : הרי אלו נאמנות, ולא לפסלה מכתובתה, אלא שלא תשתה ; ס"א : שלא לפסלה, הסגנון אולי בהשפעת המשך המשנה.

גיטין פ"ב מ"ו : אבל פקח ונתחרש וחזר ונתפקח, פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה, כשר ; כ"פ (משנה ז) : שנתחרש ... שנסתמא ... שנשתטה.

בבא בתרא פ"ט מ"ז : תנו כבינתי לבתי והיא ב"ב מנה. ס"א : שהיא. שם פ"י מ"ח : שאין לך מקצוע בתורה גדול מזה, שהן כמעין הנובע. גמרא דף קע"ה ע"ב והן.

עדיות פ"ב מ"ט : ונאמר : ודור רביעי ישובו הנה ; כ"פ : שנאמר. שם, פ"ח מ"ג : אבל מה נעשה שגזר רבי יוחנן בן זכאי שלא להושיב ; כ"פ, כ"ק, רמב"ם : וגזר.

שם, שהעיסה כשרה לטמא ולטהר ; כ"פ : והעיסה. עבודה זרה פ"א מ"ט : מפני שהוא מכניס לתוכו עבודה זרה, שנאמר : לא תביא תועבה אל ביתך ; מלאכת שלמה : ונאמר.

שם, פ"ג מ"ג : שנאמר : ולא ידבק ; כ"פ : ונאמר ; מלאכת שלמה : ונאמר גרסינו ; כ"מ : וכתו'. שם, פ"ד מ"ז : אף אנו מחזיקים ידי עובדיהם של אלו שאומרים תדעו שהן אלוהות ; כ"ק : ויאמרו.

שם, פ"ד מ"י: או שהיה מטפח על פי חבית מרותחת; כ"ק: והיה.
 אבות פ"ג מ"ז: ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות;
 כ"פ: ואפילו.

הוריות פ"א מ"א: או תלמיד והוא ראוי להוראה; כ"מ, כ"פ: שהוא;
 רמב"ם: שראוי.

מנחות פי"א מ"ט: נאכל לאחד עשר, ואינו דוחה לא את השבת ולא את
 יום טוב; כ"פ: שאינו דוחה; פסחים מז ע"א: אף על פי שאינו וכו'.
 שם, פי"ב מ"ג: הרי עלי מנחה ... בלא שמן ולבונה; כ"פ (משנה ו):
 שלא. ראוי לציין שבכ"פ אנו מוצאים במספר מקומות ו' במקום ב' רפויה;
 כ"ק, רמב"ם: שלא שמן.

שם, פי"ב מ"ד: ואין מתנדבים לוג; כ"ק: שאינו, כ"מ: אין; כ"פ
 (משנה ח): שאין. במשניות תורה לעם מציין ב"שנויי נוסחאות": בד"נ
 בטעות (ו) שאין.

בכורות פ"ד מ"ד: ואמר תודוס הרופא; גמרא כח ע"ב: ואמר תוקן שאמר;
 כ"פ, כ"מ: אמר. סנהדרין דף ל"ג ע"א: שאמר.

שם: שאתה מומחה לבית דין, וכל מומחה לבית דין פטור מלשלם; כ"ק,
 כ"פ, רמב"ם: שכל.

ערכין פ"ג מ"ה: נמצא האומר בפיו יתר מן העושה מעשה, שכן מצינו
 שלא נחתם גזר דין על אבותינו. בגמרא שם (טו ע"א): וכן. מלאכת שלמה:
 יש גורסין וכן מצינו (כמו שאנו מוצאים שכן בהבאת הפסוקים בסנהדרין
 ובברייתא דקניין תורה).

תמורה פ"ג מ"ה: אם באו תמימים יקרבו; כ"ק, רמב"ם: ואם; כ"מ,
 גמרא כא ע"א: שאם.

כריתות פ"ג מ"ח: שכך היו מוכי שחין בירושלים עושין; גמרא טו ע"א:
 וכך.

שם, פ"ה מ"ב: ויביא עמה אשם ודאי; גמרא כב ע"א: שיביא.
 מדות פ"ב מ"ה: ששם הכהנים ... מתליעין העצים וכל עץ שנמצא בו
 תולעת פסול; רמב"ם: שכל; מלאכת שלמה: במנחות ... גרסינן שכל
 עץ; אבל הגירסה שלנו: כל עץ; בבא בתרא קכא ע"ב מצטט הרשב"ם:
 שכל עץ (כלומר, שגירסה זאת היתה לפנינו או שהוא משווה כמוכן מאליו

את "וכל" ל"שכל").

אהלות פט"ו מ"א: שיהו כל המטלטלין מביאין את הטומאה; כי"מ, רמב"ם: ויהיו; כי"ק יהו.

שם, פי"ז מ"ג: שאין בית הפרס לכותיים; כי"פ: ואין; מלאכת שלמה: י"ס ואין בית הפרס וכן הגיה הרי"א ז"ל, ואעפ"כ פירשו ג"ל שהוא כמו שאין.

נגעים פ"י מ"ח: אף על פי שהלך לו שער שחור טהור; כי"ק: והלך. מקואות פ"ג מ"א: שני מקואות שאין בהם ארבעים סאה; גניזה, כי"פ: ואין; כי"ק: ואין (הו' נתוסף אחר כך ותלויה למעלה); כי"פ, רמב"ם: אין. שם, פ"ד מ"ה: מעשה בשוקת יהו שהיתה בירושלים והיתה נקובה; כי"פ: שהיתה.

שם, פ"ז מ"ה: שלשה לוגין מים ונפל לתוכן קרטוב יין והרי מראהו כמראה יין ונפלו למקוה; גמ' מכות ג ע"ב, וחולין כו ע"א שנפל; ס"א: שנפלו. עוקצין פ"ג מ"ז: כפניות אוכלין ופטורות מן המעשרות; כי"מ: שפטורין.

"מ ע ש ה י ה"

ברכות פ"א מ"א: מעשה שבאו בניו מבית המשתה; ס"א: ובאו (דקדוקי סופרים); מלאכת שלמה, גמ' ב ע"א.

כדאי ליחד את העיון ב"מעשה שהיה". בשמונים וחמש משניות אנו מוצאים סיפור מעשה לשם הבהרת הלכה. הסגנון הרגיל הוא כמו, למשל, בעירובין פ"י מ"ט: מעשה בשוק של פטמין שהיה בירושלים שהיו גועלין וכו'. מתוך שמונים וחמש משניות אלה אנו מוצאים שש, שהמשך המשפט אחרי המלה "מעשה" פותח בוי"ו (עירובין פ"ד מ"ד; יומא פ"ו מ"ג; נדרים פ"ו מ"ו; שם, פ"ט מ"ח; קידושין פ"ב מ"ז; מדות פ"ג מ"ח). בשתיים עשרה משניות נוספות קיימות שתי הנוסחאות: "מעשה ש..." והן "מעשה ו...". (ברכות פ"א מ"א; תרומות פ"ד מי"ב; סוכה פ"ב מ"ה; שם, פ"ב מ"ז; שם, פ"ב מ"ח; ביצה פ"ג מ"ה; ראש השנה פ"א מ"ו; תענית פ"ג מ"ה; סנהדרין פ"ה מ"ב; עבודה זרה פ"ג מ"ז; בכורות פ"ה מ"ג; כריתות פ"א מ"ז).

במקרים רבים המשך המשפט אחרי "מעשה ו(ש)... פותח בוי"ו, גם אם היינו מצפים לשי"ן, כנראה, מטעם סגנוני. למשל: שבת פ"ג מ"ד: מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סלון.

פירושי הגמרא

כלאים פ"ט מ"ז: ר' יוסי אומר, הבאים מחוץ הים וממדינת הים אינן צריכין בדיקה; ירושלמי כלאים פ"ט הל"ד: מה חוץ הים וממדינת הים, או מחוץ הים שממדינת הים.

שבת פ"ו מ"א: לא תצא אשה ... ולא ברצועות שבראשה ולא תטבול בהם עד שתרפם. בגמרא (נז ע"א): אמר רב נחמן בר יצחק אמר רבה בר אבוח, מה טעם קאמר = שלא. השווה מקואות פ"ט מ"א: אלו חוצצין באדם ... והרצועות שבראשי הבנות.

ביצה פ"א מ"ב (וכן עדויות פ"ד מ"ב): שאפר כירה מוכן הוא; אומרת הגמרא (ח ע"א): הכי קאמר ואפר כירה. וכן רוב המפרשים. ברטנורא: מלתא באנפי נפשא היא; רמב"ם: ושאפר כירה אינו רוצה לומר שהם מודים ... אלא הוא התחלת ענין (כלומר עניין חדש).

מנחות פ"ט מ"ח: ובמקום שסומכין שוחטין ותיכף לסמיכה שחיטה; גמרא (צג ע"ב): מאי קאמר, הכי קאמר במקום שסומכין שוחטין שתכף לסמיכה שחיטה. וכן תפארת ישראל: משום דתיכף וכו'. (אבל זבחים לג ע"א: ותכף לסמיכה שחיטה לאו דאורייתא — הוי"ו היא ו' החיבור).

פירושי מפרשים

ברכות פ"ט מ"ד: הגכנס לכרך מתפלל שתיים ... ונותן הודאה לשעבר = שנותן הודאה. תפארת ישראל: תנא והדר מפרש "ונותן". תוספות יו"ט: אחת בכניסתו וכו'. שיכנס לשלום ... והרמב"ם מפרש ביציאתו שיודה לאל שהוציאו ממנו לשלום.

מעשרות פ"ה מ"ד: לא ימכור אדם את תבנו ואת גפתו ואת זגיו למי שאיננו באמן על המעשרות להוציא מהן משקין ואם הוציא חייב במעשרות = שאם. תוס' אנשי שם: לשון הר"ם, שהמשקין היוצאין כו' דהיינו ו' במקום ש'.

מעשר שני פ"ה מ"ה: ובשביעית פודהו בשויו ואם היה הכל מופקר אין לו אלא שכר לקיטה = שאם. משנה ראשונה: ועלה תני שאם היה מופקר וכו'. כ"ק: אם היתה הכל מובקר; כנראה כדין נפרד בדומה לדינו בשביעית.

בכורים פ"ב מ"א: ושאר כל דרכיו שוים לחיה ולבהמה וטעון שחיטה כזה וכזה; = שטעון (אלבק), תפארת ישראל: "כיצד: טעון וכו'".

שבת פ"ז מ"א: שאינן דומין לדלתות הבית; רא"ש ואין דומין, רש"י שם (קכב ע"ב) ואין דומין, רע"ב ואינן דומין, כ"ק שאינן, כ"פ שאינן, לפני המלה סימן שכנראה הסופר התחיל לכתוב ו' וביטל אותו.

שם, פ"ט מ"ג: מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה ומזלפין עליו ביד = שמזלפין. ברטנורא: דתנא סיפא לפרושי רישא, כיצד מרחיצין, כגון לזלף ביד. פירושו הוא על פי מסקנת הגמרא קלד ע"ב.

עירובין פ"ד מ"ג: שכל היוצאים להציל חוזרין למקומם = וכל. כ"מ וכל, גמרא מה ע"א: וכל, שם במשנה מד ע"ב: כל. רמב"ם בפירוש המשנה: "אינו טעם לדין שקדם, אלא הוא דין אחר שיש בו קולא" וכו'.

שם, פ"ז מ"ט: ולא אמרו לערב בחצרות אלא כדי שלא לשכח את התינוקות. רמב"ם בפירושו: שלא אמרו (כ"ק: לא).

שם, פ"ז מ"א: שאין מערבין לאדם אלא מדעתו = ואין. תוספות יו"ט: מלתא באפי נפשי היא ... והכי קאמר ואין; זרע ישראל: כמו ואין מערבין; אבל גירסת הרמב"ם: מפני שאין מערבין לו לאדם אלא לדעתו, ובפירושו: מהטעם שהזכיר שאין מערבין לאדם אלא לדעתו.

פסחים פ"א מ"ה: שתי חלות של תודה פסולות ומונחות על גג האיציטבא = שמונחות, וכן בפירושו של הרע"ב.

שם, מ"ז: ומודים ר' אליעזר ור' יהושע ששורפין זו לעצמה וזו לעצמה = שמודים; גמרא טו ע"ב: דהא מודה ר"א ור"י. רש"י: דמודין הן.

שם, פ"ד מ"א: ואל ישנה אדם מפני המחלוקת = שאל. רש"י שם (נא

ע"ב); דהא דקי"ל בעלמא אל ישנה ... אינו אלא מפני המחלוקת.
ראש השנה פ"א מ"ד: שבהן השלוחין יוצאין לסוריה = ובהן. תפארת
ישראל: "נראה לי דאינו נתינת טעם"; כן כנראה גם דעת הרמב"ם.
שם, פ"ב מ"ח: היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו = שבכותל;
כי"מ בכותל; רמב"ם: על הטבלא בכותל; אבל תפארת ישראל: וגם על
הכותל.

תענית פ"ב מ"ה: לא היינו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר הבית =
שבהר הבית; ברטנורא: שער המזרח של הר הבית; רש"י שם (כו ע"א):
חדא מלתא היא.

נוזר פ"ג מ"ז: וב"ה אומרים יש בכלל חמש שנים שיהא נוזר שנים =
ויהא; רש"י שם (כ ע"ב), וכן עדויות פ"ד מ"א; ברטנורא: ויהא נוזר
שנים.

שם, פ"ד מ"ז: אמר רבי יוסי אלו יפלו לנדבה, אין זה מגלח על נזירות
אביו; רש"י שם (ל ע"ב): ה"ג במתניתין אר"י ... ואינו מגלח; הריב"ן:
ואין זה; רמב"ם: שאין זה מגלח.

שם, פ"ו מ"ז: ומצורע טהרתו תלויה בתגלחתו ואינו מביא קרבן אלא אם
כן היה מעורב שמש; מלאכת שלמה: לפי שאינו מביא.

סוטה פ"ג מ"ג: אמרה איני שותה מגילתה נגזות ... ואין מגילתה כשרה
להשקות בה סוטה אחרת = שאין; ברטנורא: דבעינן כתיבה לשמה; וכן
רש"י שם (כ ע"א).

בבא מציעא פ"ה מ"ז: יצא השער פוסקין ואף על פי שאין לזה יש לזה =
שאף על פי; מלאכת שלמה: הגהה לשון ספר הלבוש ... שאף ע"פ.
שם, פ"ט מ"ג: היו לו שני כלים נוטל אחד ומניח אחד ומחזיר את הכר
בלילה = שמחזיר, כהסבר להאמור; תוספות יו"ט: והדר מפרש איוהו מניח.
בבא בתרא פ"ג מ"ח: כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים = שטעונה;
רמב"ם: שהיא טעונה.

מכות פ"א מ"ו: והרי אחיו קיים; קב ונקי: שהרי.
עדויות פ"א מ"ה: שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו; תפארת
ישראל: ואין.

עבודה זרה פ"ד מ"ח: ואינו נעשה יין נסך עד שירד לבור; ברטנורא:

וסבר תנא דידן דאינו נעשה יי"נ; הגהות הב"ח (נח ע"א), ס"א שאינו, אינו. אבות פ"א מ"ז: ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה = שלא, הוא הסבר דברי רבי שמעון (אוצר לשון המשנה).

שם, פ"ב מ"א: שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות; מלאכת שלמה: ואין.

הוריות פ"ב מ"ב: שאין בית דין חייבים עד שיוורו לבטל; תוספות יו"ט: אלא ב"ל דתנא דידן לאו לראיה מייתי אלא מילתא באפי נפשא היא, וה"ק ואין; כ"פ: אין.

זבחים פ"ד מ"ו: אמר רבי יוסי אף מי שלא היה בלבו לשם אחד מכל אלו כשר, שהוא תנאי בית דין שאין המחשבה הולכת אלא אחר העובד. = ואין; מלאכת שלמה: ב"א ואין; תפארת ישראל: כמו שאפר כירה מוכן. אבל רמב"ם: ור' יוסי אומר שתנאי בית דין הוא שאין חוששין אלא למחשבת העובד בלבד. והשווה חולין פ"ב מ"ז: אמר רבי יוסי, קל וחומר הדברים. ומה במקום שהמחשבה פוסלת במקדשים אין הכל הולך אלא אחר העובד וכו'.

בכורות פ"ב מ"א: ולא נפטרו אלא מפדיון הבן ומפטר חמור = שלא (אוצר לשון המשנה); בגמרא (יג ע"א): שלא, אבל ד ע"א: לא; כ"מ: לא. תמורה פ"ב מ"ג: שהקדושה חלה על בעלת מום קבוע ואינה יוצא לחולין = שאינה; ברטנורא: שאם יפדוה לא תצא לחולין ליגזז וליעבד וכו'. תמיד פ"ד מ"ג: בא לו לדופן השמאלית והניח בה שתי צלעות רכות = שהניח (אלבק).

קנים פ"ג מ"ו: לא עשה כן אלא עשה שתיים למעלן ושתיים למטן ולא במלך = שלא במלך; תפארת ישראל: שלא שאל להאשה.

אהלות פ"ה מ"ו: שאין הכלים מצילים עם דפנות אהלים = ואין (אפש-טיין); אבל מלאכת שלמה: בא ליתן טעם לתרתי בבא קמייתא.

נגעים פ"ב מ"ב: שאין הבית מיטמא בנגעים עד שיהא בו אבנים ועצים ועפר = ואין; כ"ק, כ"מ: אין; מלאכת שלמה: ואפשר שהיא נתינת טעם לרישא, וכן יש ספרים דגרסי שאין; א"נ הדר תנייה בהדיה משום דבעי לפרושי (= ואין).

שם, פ"ד מ"ב: מנודה מביתו שבעת ימים ואסור בתשמיש המטה =

שאסור; רמב"ם: משמע שהוא אסור בתשמיש המטה; ברטנורא: לענין זה שאסור בתשמיש המטה.

פרה פ"ה מ"ה (וכן ידיים פ"א מ"ב): שאין מצילין מיד כלי חרס אלא כלים = ואין; בגמרא: ואין; רמב"ם: שאין אינו טעם לדברים שקדמו אלא מונה הוא דברים המיוחדים בכלים וכו'; ברטנורא: כמו ואין מצילין. הנוסח הוא כמו כלים פ"ח מ"ג ועל זה מעיר תפארת ישראל "רק מסרך סריך ליה להתנא בלישניה, והתם שפיר הו"ל נתינת טעם, אבל הכא ה"ק וכו'". לפי הכרתנו לא ראה התנא צורך לשנות את הנוסח, אחרי שהשי"ן משמשת במידה שוה כאות החיבור.

שם, פי"ב מי"א: שאין מזין עד שתנץ החמה; תפארת ישראל: ר"ל ואין מזין.

טהרות פ"ג מ"ו: וכל הפקח בחזקת טומאה וכל שאין בו דעת להשאל ספיקו טהור. = שכל, כטעם לרישא; מלאכת שלמה: ופי' הרא"ש ז"ל וכל כמו שכל.

נדה פ"ד מ"א: מפני שהן בועלי נדות והן יושבות על כל דם ודם = שהן. ברטנורא: כלומר לפיכך הכותים הם בועלי נדות לפי שהן יושבות; רש"י שם (לא ע"ב): להכי הוו בועלי נדות משום וכו'; תוספות יו"ט: לשון הר"ב כלומר וכו' וצריך לומר דוי"ו דוהן במקום שי"ן היא וכאילו תני שהן. שם, פ"ז מ"ג: מפני שהם גרים וטועין = שטועין; ברטנורא: כלומר לא צנועי כולי האי; רש"י בבא קמא (לח ע"ב): אלא שהם טועין.

הצעתנו לפירוש המשנה

פאה פ"ג מ"ב: המנמר את שדהו ושייר קלחים לחים = ששייר. התנא מסביר את הביטוי הבלתי שגור "המנמר". על ידי קצירת היבול הבשל והשארת הקלחים הלחים הבודדים הוא נותן לשדה את המראה המנומר. השווה ירושלמי שם: כשהיה יבש מכאן ומכאן ולח באמצע.

המקרה במשנה ב' דומה לזה במשנה הקודמת. כאן דעת רבי עקיבא כדעת בית שמאי במשנה א', דעת חכמים כבית הלל, אלא שכאן "הקלחים הלחים" עומדים תמיד בנפרד אחד מן השני.

שם, פ"ח מ"ב (וכן עדיות פ"ב מ"ד): שבלת שבקציר וראשה מגיע לקמה = שראשה. בולט לעין הניסוח על פי הפסוק (בראשית כח יב): וראשו מגיע השמימה, שגם שם פירושו שראשו מגיע השמימה. גניזה: שראשה.

כלאים פ"ד מ"ה: שאילו מתחילה נטען הרי זה מותר בשמונה אמות = ואילו, הערה נוספת שפותחת בנוסח הקבוע, אף על פי שאין בה נתינת טעם.

שביעית פ"ב מ"י: הדלועין שקיימן לזרע אם הקשו לפני ראש השנה ונפסלו מאוכל אדם = שנפסלו, מפרש שהקשו עד כדי כך שנפסלו מאוכל אדם.

שם, פ"י מ"ז: כוורת דבורים רא"א הרי היא כקרקע וכותבים עליה פרוזבול = שכותבים עליה. אמנם כל המפרשים רואים ב"הרי היא כקרקע" דין נפרד. הכוונה המקורית של משנתנו מתבררת בזה, שהיא נשנית כאן בדיני פרוזבול, ולא במסכת גזיקין בדיני קניין של קרקע, גם לא בדרך אגב כמו שהיא נשנית בעוקצין פ"ג מ"י. ראייה להבנתנו את המשנה אנו מוצאים גם בגמרא בבא בתרא (פ ע"ב), ששם אנו לומדים בסדר הפוך: וחכמים אומרים, אין כותבים עליה פרוזבול — לפני — ואינה כקרקע, שהם מוסיפים כנתינת הטעם, למה אין כותבים עליה פרוזבול מפני "שאינה כקרקע".

מעשרות פ"ה מ"ו: המתמד ונתן מים במדה ומצא כדי מדתו = שנתן. פעולת המתמד היא שנותן מים על שמרים או חרצנים.

שם, מ"ח: ונלקחים מכל אדם בשביעית, שאף על פי שאביהן תרומה הרי אלו יאכלו = ואף על פי. המשנה מלמדת אותנו דיני זרעוני גינה שאינם נאכלים, כלומר שאינם ראויים לאכילה (בניגוד לדגנים וקטניות) בנוגע למעשרות ("פטורין") ושביעית ("נלקחין מכל אדם") ומוסיפה גם דינם לתרומה. הדין "גידולי תרומה תרומה" (תרומות פ"ט מ"ד) מתייחס רק לגידולי תבואה וכדומה, כשהזרע עצמו ראוי לאכילה, ולכן הוא קדוש בקדושת תרומה (עי' פי' הרמב"ם), אבל לא לזרעים שמפיקים אותם מ"אבות" כגון בצל, לפת, כרוב וכדו' של תרומה שרק האבות ראויים לאכילה אבל לא גרגירי הזרע. לכן קדושת תרומה של "אבות" אלה אינה עוברת

לגידולים שמגדלים מזרע זה, ראה גם "פני משה" לירושלמי. מלאכת שלמה:
ב' הרמב"ם ז"ל גם בקצת ספרים גרסין ואע"פ. ונראה, דאי נמי גרסין
שזאע"פ הוי כמו ואע"פ כדאשכחן וכו'. כ"ק אף ע"פ.

מעשר שני פ"ז מ"ט: מעשר שני שנכנס לירושלים ונטמא = שנטמא.
מן הסיפא, שמבדילה בדין מעשר שני אם נטמא בפנים (בתוך ירושלים)
או בחוץ (לפני שנכנס לתוך העיר), מתברר תפקיד הוי"ו כאן.

שם, פ"ד מ"ו: משך ממנו מעשר בסלע ולא הספיק לפדותו עד שעמד
בשתיים, נותן לו סלע ומשתכר בסלע ומעשר שני שלו. = שמעשר
שני שלו. פירוש המשנה: קשה. רש"י קידושין (נד ע"ב): מפני שמעשר שני
שלו כנתינת טעם. וכן פירש רמב"ם: "ר"ל שנעשה שלו", שעבר לרשותו
על ידי מעשה קניין לפני שעלה מחירו, ועל ידי זה הוא משתכר, מרויח סלע.
שם, פ"ה מ"א: כרם רבעי מציינין אותו וכו' ושל קברות בסיד וממחה
ושופך = שממחה, היא הוראה שלא להשתמש באבני סיד שלמים, ואפילו
כתשן (תשוות חולין פ"ו מ"ו: מכסין [הדם] ... בסיד ובחרסית ... שכתשן)
לציון הקבר, אלא בסיד רק אחרי שהמיסו אותו במים. כ"ק: ממחה והוסיפו
ו' תלויה מלמעלה.

חלה פ"א מ"א: חמשה דברים חייבים בחלה ... ואסורים בחדש מלפני
הפסח ומלקצור לפני העומר, ואם השרישו קודם לעומר העומר מתירן =
שאם. רק אם השרישו העומר מתירן.

שבת פכ"ד מ"ה: ומעשה בימי אביו של ר' צדוק = שמעשה. המשנה
מספרת לנו, שהדינים שהיא מביאה ברישא, פוקקין את המאור וכו' נקבעו
על ידי החכמים הנזכרים בה על פי פסק שפסקו בשעת המעשה המסופרת
שקרה בימיהם. לעומת זה, אין פירוש כזה מתאים למשנה נדרים פ"ה מ"ו.
אמנם רוב הספרים קוראים שם: מעשה באחד בבית חורון. ברטנורא, וכן
רמב"ן (למברג תרכ"ג) קוראים גם שם ומעשה. אבל הסיפא: וכשבא
הדבר לפני חכמים אמרו וכו' מראה שהדין היה קבוע מקודם, והמשנה מביאה
את המעשה לדוגמה מתי הוא תופש.

עירובין פ"ב מ"ב: מותר להקריב לבאר ... מותר להרחיק כל שהוא
ובלבד שירבה בפסים. מ"ג: ומותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה
בפסים = שמותר. המשנה חוזרת על הדין של משנה ב ומוסיפה, שטעם

ההיתר הוא כמו בשאר דיני משנה זו.

פסחים פ"ב מ"א: כל שעה שמותר לאכול מאכיל לבהמה ולעופות ומוכרו לנכרים ומותר בהנאתו = שמותר בהנאתו. כבר הגמרא (כא ע"א) מתלבטת בפשט המשנה. היא מפרשת את הצריכותא של כל חלקי המשנה, ובכל זאת ב"עופות למה לי?" נשארת התשובה אידי דתנא... כלומר אין נימוק מיוחד למה המשנה הזכירה "עופות", והם "נגררין" רק דרך אגב לתוך נוסח משנתנו, כמו שהם נזכרין בהרבה מקומות יחד עם בהמה וחיה. אולי יש לפרש את המבנה המקורי של המשנה באופן זה: המשנה מונה את השימושים המותרים של החמץ לפני זמן הביעור (אוכל, מאכיל, מוכר); היא קובעת כסיכום: שמותר בהנאתו. אין היא מזכירה שימוש יוצא דופן "שלא כדרך הנאתו", שזה אינו נקרא שימוש. וכן אומרים התוספות (פסחים כח ע"א, ד"ה ותנן נמי): והא דשרו הכא [אף מפרר וזורר לרוח או מטיל לים] (בניגוד לעבודה זרה), היינו משום דבחמץ כתיב לא יאכל, ואינו אסור אלא כדרך הנאה, וכי האי גוונא לאו דרך הנאה היא (שנעשה זבל).

המשך המשנה "עבר זמנו אסור בהנאתו" כולל ממילא את כל השימושים הנזכרים ברישא. רק שימוש אחד לא נזכר קודם, ולכן המשנה מדגישה בפירוש גם "לא יסיק בו תנור וכירים". הפירוש המקובל, כפי שמביאו גם ברטנורא "ומותר בהנאתו, בהנאת אפרו, כגון אם חרכו באור קודם זמן איסורו" קשה הוא. חמץ שחרכו לגמרי אין שמו חמץ ואיסורו פרח ממנו. אולי ברטנורא בעצמו הרגיש בקושי, כי בפירושו ל"ומותר בהנאתו" הוא כותב: מותר ליהנות באפרו אפילו לאחר זמן איסורו, בזמן שהרישא מדברת אך ורק על שימוש בזמן ההיתר.

בנוגע לשאלה על ההנאה, שמפיקים מן החמץ על ידי שמשתמשים בו כחומר הסקה, אנו מוצאים בגמרא (כו ע"ב — כז ע"א) את הוויכוח על "שבח עצים בפת". לפי דעה אחת אנו מוצאים שבח זה רק "כשאבוקה כנגדו". אבל גם המחמיר מחמיר רק ב"גחלים לוחשות", ואינו אוסר את השבח ב"גחלים עוממות", ובוודאי אין למצוא צד איסור באפר, שיכריח את המשנה להדגיש שמותר בהנאתו.

יומא פ"ה מ"ה: מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעלית

בית אבטיגס = שהעלוהו. רש"י שם (יח ע"ב): ללמדו חפינת הקטורת, שהוא תפקיד זקני הכהונה. בהמשך "והשביעוהו" חזרת המשנה ומספרת את מעשי זקני בית דין שנזכרים בהתחלת המשנה.

שם: ואמרו לו = שאמרו לו; והוא נוסח השבועה שהשביעוהו זקני בית דין, שקודם ל"נפטרו והלכו להם". והשווה סוטה פ"א מ"ד: ואומרים לה בתי וכו'. גם כאן גם שם רצף הסיפור הוא על ידי שימוש באות וי"ו; בכל זאת עדיף בעינינו פירושנו, כפי שרמזנו כבר קודם.

שם, פ"ח מ"ג: אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתיה ושתה ציר או מוריס = ששתה ציר. רמב"ם הל' שביתת עשור פרק כ"ה: כגון ציר. לחם משנה (על המשנה) דשתה ציר. כ"מ: והשותה; כ"ק: שתה.

ראש השנה פ"ג מ"א: ראוהו שלשה והן בית דין — שהן בית דין. שם, פ"ד מ"ב: שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבא תוקעין = שיכולה לבא. אמנם הפירוש המקובל (ראה ברטנורא) מבין את "יכולה לבוא" כדין נפרד. אבל על פי התוספתא (פ"ד ה"ב) "יכולה לבוא" הוא פירוש ל"קרובה", וכדי שלא תטעה, היא מוסיפה: שלשה דברים אלה וכו'.

חגיגה פ"ב מ"א: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו = שמבין. כ"מ: מבין.

כתובות פ"ג מ"ז: קנס שוה בכל אדם, וכל שיש לו קצבה מן התורה, שוה בכל אדם = שכל.

נדרים פ"ח מ"ז: הרי זה יכול להפר את נדרו שלא על פי חכם ויאמר לו = שיאמר לו. וכן בסיפא של המשנה.

נוזר פ"ט מ"ג: שרגלים לדבר, שאילו מתחילה מצאו נוטלו ואת תבוסתו (וכן אהלות פט"ז מ"ג). כנראה כביטוי קבוע = ואילו. אבל תפארת ישראל: נ"ל דה"ק דאילו. לעומתו נגעים פ"ח מ"י: שאילו הראה לכהן בא כהסבר של הרישא: יש מראה נגעו לכהן ונשכר, ויש מראה ומפסיד. סוטה פ"א מ"ד: ומאיימין עליה ... ואומרים לה בתי = שאומרים לה, זהו נוסח האיום, כמו יומא (פ"א מ"ה) ואמרו לו.

שם, פ"ג מ"ה: ר"ש אומר אין זכות תולה במים המרים ואם אתה אומר = שאם.

בבא מציעא פ"ג מ"א: המפקיד אצל חברו ... ונגנבו או שאבדו שלם ולא רצה לישבע שהרי אמרו שומר חנם נשבע ויוצא = שלא רצה, כטעם למה הוא משלם כשהוא פטור מתשלום על ידי שבועה. ברטנורא: שהיה יכול ליפטר אם נשבע. בגמרא בבא קמא (נו ע"ב) בפירוש: ואמר הלה הריני משלם ואיני נשבע. וכן בהמשך המשנה נשבע ולא רצה לשלם. כ"ק: נשבע אם לא רצה לשלם.

שם פ"ה מ"ח: שהיה רבן גמליאל מלווה את אריסיו חטין בחטין לזרע ביוקר והזלו או בזול והוקרו, נוטל מהן כשער הזול, ולא מפני שהלכה כן, אלא שרצה להחמיר על עצמו = והיה. המשנה מספרת לנו דרך אגב על רבן גמליאל שנהג בזה דרך חסידות לפנים משורת הדין.

סנהדרין פ"ב מ"ב: שכן מצינו בדוד = וכן.

שם פ"ב מ"ג: שכן מצינו בדוד = וכן.

שם פ"ד מ"ה: שכן מצינו בקין = וכן.

שם פ"ו מ"ב: שכן מצינו בעקן = וכן. בארבע משניות אלה הפסוק מסייע אבל אינו הטעם לגאמר במשנה.

שבועות פ"ג מ"א: אמר להן ר"ע וכי היכן מצינו במדבר ומביא קרבן שזה מדבר ומביא קרבן = במדבר שמביא; אולי להשוות את הסגנון להמשך (רש"ל מתקן: "שהוא מביא" במקום "ומביא").

עדות פ"א מ"ה: שאם יראה בית דין דברי היחיד ויסמוך עליו = שייסמוך עליו. אולי בהשפעת ה"שאם" הקודם לו, מטעם שבסגנון. כ"פ: יסמוך.

אבות פ"ו מ"ג (שהוא ברייתא ד"קנין תורה"): שכן מצינו בדוד מלך ישראל = וכן.

שם, מ"ט: שכן מצינו בדוד מלך ישראל שאמר = וכן (ס"א). כמו בהבאות בסנהדרין.

מנחות פ"ד מ"ד: שאין מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים = ואין. הקשיים המרובים בפירוש משנה זו משתקפים מתוך חילוקי הדעות שבין רש"י לתוספות ועוד. שאלת השואל בגמרא (נ ע"א) "חנוך מאן דכר

שמי"ה? מבינה גם כן את השי"ן כשי"ן החיבור, שאם תאמר כי באה לציין את הטעם — אין שאלה כזאת אפשרית, כי אם להפך, הגיוני הוא להביא טעם גם מדבר שלא הזכירו עד כה. באמת אנו מוצאים שאלה זאת בסנהדרין (כט ע"א) על "ו אין טוענין למסית": מסית מאן דכר שמי"ה? כנראה זאת גם דעת הרמב"ם. אבל תפארת ישראל: השתא קאמר תנא טעמא לכולה מתני'.

מנחות פ"י מ"ח (בגמרא פרק ו): קוצר לשחת ומאכיל לבהמה. פירוש רש"י בפסחים (כג ע"א): מותר לקצור לשחת כשהוא עשב; וכדין נפרד: ומאכיל לבהמה, אף חיטין גמורין; כשהוא מפרש את המשנה במנחות (עא ע"א): קוצר לשחת מאכל לבהמה, כדין אחד: מותר לקצור שחת קודם לעומר להאכיל לבהמות, קשה, לפי מבנה המשנה. "שחת" נקרא בדרך כלל במשנה רק ירק התבואה, שעדיין אין בו גרעינים, ולכן אין בו שייכות לאיסור חדש. וכן כותב ברטנורא שבת פכ"ד מ"ב: השחת: ... עשב של תבואה והיא אספסתא. וכן תוספות ד"ה קוצר לשחת: דחדש שאסר הכתוב היינו תבואה גמורה. בניגוד לזה מתכוונת המשנה כאן ב"שחת" לתבואה שיש בה כבר גרעינים, לר' יהודה שטרם הביאה שליש, לר' שמעון אפילו משהביאה שליש. אף על פי כן היא קוראת לה "שחת", ולכן היא מוכרחה להוסיף כהסבר "ומאכיל" = ש מאכיל לבהמה. רק על רקע זה יש מקום למחלוקת בין ר' יהודה ור' שמעון, שמתיר כ"שחת", כלומר, לשם מאכל בהמה גם קצירת התבואה משהביאה שליש, שבדרך כלל יש לה דין תבואה גמורה. וראה מלאכת שלמה: והקשו תוספות ז"ל ... וכולה חדא מלתא היא. והשווה פאה פ"י מ"י: תבואה שנתנה לשחת, שגם שם מדובר על תבואה כמעט גמורה המשמשת כ"שחת", ז"א למאכל לבהמות. מלאכת שלמה: אפילו הביאה שליש (שאם לא כן, אין לקרוא אותה "תבואה").

בכורות פ"ג מ"ג: עושה מקום בקופיץ מכאן ומכאן ותולש השער = שתולש השער, ומפרש שעשית מקום לקופיץ (כה ע"א) מותר אפילו על ידי תלישת השער, ואין בו משום "לא תגוז". קב ונקי: כלומר תולש השער של הצואר.

שם, פ"ח מ"ט: וכולן אין נוטלין בשבת ולא בראוי כבמוחזק = שכולן — כסיכום המשנה. תפארת ישראל: הדר תני לה.

ערכין פ"ט מ"ז: נגאלין, ונגאלין מיד ונגאלין כל שנים עשר חודש כבתים. = שנגאלין נוסח זה נמצא בחלק מן הדפוסים (פראג, קראקא), וככה מפרש זרע ישראל. ב"שנויי נוסחאות" מתווכח על נוסח זה ומוחק את "ונגאלין" הראשון. כ"ק, כ"פ ונגאלין מיד = שנגאלין, ואין איפוא לפי הבנתנו צורך למחוק (בכתבי-יד אחרים בלי וי"ו).

תמיד פ"ב מ"ב: פעמים עליו (על התפוח) כשלש מאות כור [אפר], וברגלים לא היו מדשנין אותו = שברגלים, מסביר איך הצטברה על התפוח כמות כזאת של אפר, אף על פי, כפי שהמשנה ממשיכה "מימיו לא נתעצל הכהן מלהוציא את הדשן".

שם, פ"ג מ"ז: ושני פשפשין היו לו לשער הגדול ... שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם, ועליו הוא מפורש על ידי יחזקאל = שעליו. שם, פ"ה מ"ג: וחלונות היו שם וכתוב עליהם תשמישי כלים = שכתוב.

מדות פ"ג מ"ד: אחד אבני הכבש ואחד אבני המזבח מבקעת בית כרם וחופרין למטה מהבתולה = שחופרין. שם, פ"ד מ"ב: ועליו הוא מפורש עלידי יחזקאל = שעליו (כמו תמיד פ"ג מ"ז).

שם, פ"ד מ"ז: וההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו ודומה לארי שההיכל.

כלים פ"כ מ"ז: מחצלת מאימתי מקבלת טומאה משתנקב והיא גמר מלאכתה = שהיא.

אהלות פ"ה מ"ב: וקדרה נתונה עליה ונקובה בכונס משקה = שנקובה.

הבאנו מספר רב של משניות עם חילופי הגירסאות. אף אספנו שורה ארוכה של מובאות מתוך ששה סדרי משנה, שעל חלק חשוב מהן יש הסכמה כללית בין המפרשים, כי נכון לפרש אותן רק כפי הנחתנו. על קצתן ישנן חילוקי דעות בין המפרשים, אם יש צורך או צידוק בפירוש כזה במקרה הנידון, כשכמה מן המפרשים מצדדים בו, בעוד אחרים חולקים עליו. במספר משניות הצענו את הפירוש כמתקבל על הדעת, או שפירטנו את נימוקנו, על שום מה בחרנו לפרשן בדרך זה. ראינו, שהשימוש באותיות שי"ן ווי"ו

בחילופים נפוץ מאוד. חזוק להכרתנו משמש הריבוי של חילופי הנוסחאות בין שתי אותיות אלה, שאנו מוצאים במקורות, ובפרט שבבדיקה של כל כתב-יד נוסף מתגלים לנו חילופים נוספים כאלה. יש גם להתחשב בעובדה, כפי שמדגיש רי"נ אפשטיין בדבריו שהזכרנו כבר לעיל, שהמעתיקים והמדפיסים בעבודתם "תיקנו" במקומות רבים לפי הבנתם, גם כשאין כל צורך בתיקון.

אין בכך כדי להפתיע, שגם בגמרא, בברייתות ובמאמרי התנאים, אנו מוצאים חילופים כאלה במספר לא-קטן. נביא רק דוגמאות ספורות המראות, כי היו התנאים מודעים לתופעה זאת. סנהדרין מה ע"ב: אביו של אמו, אמו של אביו = אביו ולא ... אמו ולא (וכן חולין עה ע"ב; אבל בבא מציעא צד ע"ב: אביו בלא אמו, אמו בלא אביו; לעומתו שבועות כז ע"א: אביו ולא אמו, אמו ולא אביו). זבחים פ"א מ"ג: אין טעון כיבוס, רש"י (צג ע"א): ה"ג במתני' ... ואין טעון כיבוס ובגמ' פריך; ומשיב ע"ב: מה טעם קאמר ... לפי שאין טעון כיבוס וכו'. מסכת דרך ארץ פ"ה: רבי רצונך שנקבל פני ... ואחר כך: רבי רצונך ונקבל פני ... דרך ארץ זוטא פ"ד, וכן ירושלמי שבת פט"ז ה"א: מדה שאינה מדה, לעומתם מסכת סופרים פרק טו, וכן בבא מציעא לג ע"א, ירושלמי ברכות פ"א ה"ב: מדה ואינה מדה. רק מתוך ידיעה זאת נבין גם את תפיסת המשנה שבת פ"ו מ"א שהבאנו למעלה. רק היא מאפשרת את הדרש מגילה כה ע"א: נושא עוון ועובר על פשע, למי נושא עוון למי שובר על פשע (וכן ראש השנה יז ע"א).

נסיק איפוא את המסקנה ההכרחית, שבלשון המשנה השימוש בשתי אותיות אלה שקול בשני המובנים, אין למצוא לאחד מהם עדיפות בעלת משמעות על משנהו. לפעמים השפיע הסגנון הכללי של המשנה על בחירת וי"ו או שי"ן, ואת מובנו במקום המסוים יש לפרש מתוך ההקשר. את זה אנו יכולים לראות, למשל, סוטה פ"ו מ"ב; בבא מציעא פ"ג מ"א; שבועות פ"ג מ"א. טעם חיצוני אחר פעל במשניות פרה פ"ה מ"ה וידים פ"א מ"ב. העיקרון "שאינו מצילין" הוא בכלים פ"ח מ"ג הטעם לדין הנזכר במשנה, כשבמשניות האחרות הוא מובא דרך אגב, ולא כנתינת טעם. אף על פי כן לא ראה עורך המשנה צורך בשינוי הסגנון, כי השינוי במובן מתקבל מעצמו

מתוך הקשר הדברים. ברור על כל פנים, שאין צורך ומקום לתיקונים כגון אלה שהזכרנו כפעולת המעתיקים והמדפיסים. ייתכן כי "שאלו" כגון בנויר פ"ט מ"ג הוא ביטוי קבוע בדומה ל"כחס" בשבת פ"ב מ"ה.

נסכם: ההכרעה אם שי"ן או וי"ו משמשת במקומה כאות החיבור או כאות הזיקה, מותנית אך ורק בהקשר שבמשנה. אין איפוא אפשרות למצוא כוונות מיוחדות, או לבנות פירושים חריפים על העובדה, באיזו משתי האותיות משתמש המשנה במקום מסוים. הכרה זאת פוטרת אותנו בכמה מקומות מן הצורך, למצוא פירוש דחוק או מלאכותי למשנה, שעד עתה התקשו בפשטה, ויש שהיא מכרעת לטובת פירושו של יחיד כנגד פירושים אחרים. גם אנחנו הצענו פירוש כזה למשניות אחדות שברשימתנו.

השימוש של הוי"ו להבעת הזיקה הוא המשך ישיר של שימושה המקראי. הוא אינו נדיר ביותר בפסוק, אבל לא תמיד אפשר לעמוד על תפקיד זה של הוי"ו. גזניוס במילונו מביא כדוגמה (אות ו') את הפסוק (בראשית מט כה), "מאל אביך ויעזרך" שמובנו: שיעזרך. ואפשר להרבות בדוגמאות. בבמדבר כא כ' אנו קוראים "ראש הפסגה ונשקפה", אבל כג כח: ראש הפעור הנשקף. זהו גם הפשט בפסוק (בראשית כח יב) "וראשו מגיע השמימה" = שראשו; והוא שימש דוגמה לגסוח המשנה פאה פ"ה מ"ב, במקום שהיינו מצפים למצוא "שראשה", שהיא הלשון הרגילה במשנה, אבל אינה נמצאת בחומש. אין לפרש "וראשו מגיע השמימה" "כמראה חדש בחלום", שאם כן היה צריך לכתוב "והנה ראשו". אנו רואים, שהפסוק, בתארו מראה חלום, משתמש בלי יוצא מן הכלל במלה "והנה" בכל פעם שהוא בא לציין מראה המתחדש בתוך אותו החלום, ובתפקיד זה אנו מוצאים את המלה "והנה" בכל שאר החלומות בפסוק, גם אצל יוסף, בראשית לו ז, "והנה אנחנו" "והנה השמש והירח", גם בחלומות פרעה, גם בחלומות המשקה והאופה ועוד. גם בעל המשנה הבין, ככל הנראה, ככה את פשט הפסוק, ולכן השתמש בצורתו המקורית שבפסוק.

לצערנו, אין עומדים לרשותנו כתבי-יד קדומים בעלי סמכות בכמות מספיקה, שאפשר להסיק מהם מסקנות על הנוסח המקורי של המשנה. אולי אפשר בכל זאת לקבוע, שחילופי האותיות שי"ן—וי"ו נמצאים יותר במשניות עתיקות, כגון אלו העוסקות בענייני קרבנות וטהרות. אמנם ייתכן גם הסבר

אחר להימצאותם יותר בתדירות במסכתות אלה. במשניות המקוריות לא היו הבדלים ניכרים בכך בין המסכתות השונות. אבל במסכתות הנלמדות הרבה היו האותיות "יוצאות הדופן" טרף לשיני המתקנים. ואילו במסכתות הנלמדות פחות ניצלו מכך, כפי שגם לא נמצא "צורך לתקן" מלים כמו "שכל", "שלא", "שאיין", "שכן", ששרדו איפוא במספר גדול יותר בצורתן המקורית.

קשה להצביע בוודאות על תיקונים, שנכנסו במשך הזמן לנוסח המקורי, כי על הרוב לא נשמר לנו הנוסח שלפני התיקון ביחד עם הנוסח המתוקן. אבל מקרה כזה אנו מוצאים בבבא בתרא ס ע"ב. רשב"ם אומר שם: "הכי גרסינן, אמר רב הונא נפלה וכו' אי נמי ו א ם נפלה, ולא גרס ש א ם נפלה". מדברי הרשב"ם אנו לומדים, שלפניו היו שתי הגרסאות, שלפי הכרתנו שקולות הן, אלא שהוא פסל ודחה אחת מהן.

לשימוש של שי"ן כאות החיבור יותר קשה למצוא הסבר. ייתכן, שלפנינו תופעה של אטימולוגיה עממית. אמרו, אנו רואים שלעתים קרובות הוי"ו מחליפה בשימושה את השי"ן, אם כן נוכל להשתמש באותה המידה גם בשי"ן כתחליף לוי"ו בשימושה המקובל כאות החיבור.

זה אולי גם פשטם של פסוקי ברכת הכהנים. בדרך כלל אין אנו מוצאים בחומש, שניתנה ברכה למתברך בלי שתפורט הברכה כמו (בראשית מח טו): ויברך את יוסף ויאמר; וכן (שם, כ): ויברכם ביום ההוא לאמור. ולכן גם בפסוק (במדבר ו כד): 'יברך ה'; וטרם שמענו את תוכן הברכה עד שמוסיף: וישמרך = "שישמרך", וכן בפסוק השני: יאר ה' פניו אליך; ומה היא הארת הפנים ויחנך = "שיחנך". וכן בפסוק השלישי: ישא ה' פניו אליך; ומה היא נשיאת הפנים מצד ה'? (בניגוד להסתר פנים) = שישם לך שלום.

אמנם טענו, שרק בברכה שבן אדם מברך את זולתו, שמבקש עליו את ברכת השמים, הוא צריך לפרט את ברכתו. לא כן בברכה שהקדוש ב"ה נותן לאדם. אבל כאן מדבר הפסוק על הברכה שהכהנים, בני אדם, מברכים את ישראל, אם כי במצוות השם, לכן צריך לפרט את הברכה. ואם הם ישימו כמצווה את שם השם על בני ישראל הוא ית' יברכם בברכה כוללת: ואני אברכם.